

Ortak ve Suni Dil Üzerine

İbrahim İlkhan¹

Giriş

Ortak ve Suni dilin ayrıştığı nokta bir toplum içerisinde bireylerin sağlıklı iletişim kuramamaları sonucu birbirlerini anlamadıkları ve iletişimin abartılı bir durumda değerlendirilmesidir. Bireyler arasında sağlıklı iletişimin sağlanması, aralarında ihtilafın giderilmesi gibi konular dilbilimcilerin başlıca araştırma alanlarını oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile yapay dil ile ortak bir dilin amaçlanması, geliştirilmesi 16.y.y. dan itibaren günümüze değin sürdürülmüştür. Ne var ki konuyu sadece art zamanlı olarak değerlendirmek yerine, aynı toplum içerisinde eş zamanlı olarak nasıl irdelenebilir? Zira ortak dilin “evrensel” bir dil olduğu varsayımından hareketle aynı toplum içerisinde, iletişimin genellikle “yapay” bir dille gerçekleştiği savını da öne sürebiliriz. Bir toplum içerisinde ortak dile ulaşmanın yolu analiz-sentez yolu ile kavrama kültürünün doğru orantılı olmasıdır.

1. Art Zamanlı Yapay Dil Düşüncesinin Oluşumu

Birçok dilin konuşulduğu bu evrende iletişimin sağlanması ancak yapay bir dilin payandası ile veya yabancı bir dilin paylaşımı ile mümkün kılınabilir. Bu düşünce doğrultusunda 16.y.y. da Muhyî-i Gülşeni tarafından “Bâleybelen” dili ortaya atılmıştır. Bâleybelen kelime olarak “dilsizlere dil veren” anlamını ihtiva etmekte, bu dilin söz varlığını Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler oluşturmaktadır. Kökleri Şiraz'a dayanan Muhyî-i Gülşeni Kahire'deki Gülşeni topluluğunun bir üyesidir. 1528'de Edirne'de doğmuş, 1605'de Mısır'da vefat etmiştir. Ömrünün ortalarına doğru, Arap harflerine dayalı Osmanlı Türkçesi alfabesi ile yazılan ve Sufi öğretilerine ait terimleri aktarma gibi bir amaç taşıyan Bâleybelen dili Arapça dil bilgisi kuralları üzerine kuruludur, 16.y.y. sonlarında Bâleybelen dil bilgisi kuralları çerçevesinde yaklaşık 10.000 kelimededen ibaret bir sözlük meydana getirilmiştir.

Bâleybelen dilinin keşfi 1800 yıllarının başlarında gerçekleşmiştir. Fransız yazar Rousseau Halep gezisi sırasında kendisine yabancı gelen bir dille yazılmış bir eserle karşılaşır. Eserin içeriğini çözemediği gibi, eser hakkında bilgisi olan birini de bulamaz. Daha sonra eserin ilk sayfasının kopyasını Osmanlı tarihçisi ve Alman Ateşesi Hammer'e gönderir. Hammer'in de çözemediği bu eser şark dilleri dilbilimcisi Silvestre de Sacy'e ulaştırılır. Sacy, 8 yıl sonra eserin bir

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

başka nüshasına imparatorluk kütüphanesindeki doğu yazmaları koleksiyonunda rastlar. Sacy'nin görüşüne göre Bâleybelen yeryüzünde silinmiş bir kavme ait Kabalizmi temsil eden bir dildir. Aynı dönemlerde doğu dilleri uzmanı Alessandro Bausani, eserin yazıldığı dili “ilk yapay dil” olarak tanımlar. Türkiye’de ilk olarak 1966 yılında Mithat Seroğlu “Hayat Tarihi” adlı dergide yayımlanan “İlk Milletler arası Dili bir Türk icat etmişti” yazısında Bâleybelen diline değinir. Daha sonra İstanbul Üniversitesinde Mustafa Koç 2006 yılında “Bâleybelen İlk yapma Dil” isimli 751 sayfalık kitabını yayımlar (<http://www.isa-sari.com/baleybelen-dunyanin-ilk-yapay-dili/> [12.12.2012]). Farklı dillere mensup insanların iletişim gereksinimlerini karşılamak üzere birçok yapay dil oluşturulmuştur. Bu makalede tüm suni dillerin değerlendirilmesi amaçlanmamıştır. Bâleybelen dilini takip eden başlıca diğer diller ise kısaca şöyledir:

a. Volapük: 1879 yılında Alman Papaz Johann Martin Schleyer tarafından oluşturulan bu dilin sözcükleri ve kökleri daha çok Fransızca ve İngilizceye dayanmakta, dil bilgisi kuralları ise oldukça karmaşıktır (Dil Bilgisi kuralları için bkz. Schleyer 1982: 3-48). Kitabın önsözünden sonra, dünya alfabesi “Weltalphabet” olarak adlandırılan bu bölümde, Almanlar, İngilizler-Kuzey Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar, İspanyollar-Güney Amerikalılar, Macarlar için kendi dillerinde mevcut olan alfabeleri nisbi değişiklikler ve uyarlamalarla yeniden kaleme alınmıştır (bkz. a.g.e. V-XI). Kitapta dilbilgisi kurallarından sonra sözlük kısmı yer almaktadır (a.g.e.: 49-132). Bu dil ile ilgili olarak gramerin dört haftada, önemli sözcüklerin altı ayda ve yedi ay içerisinde de tüm dünya ile iletişimin sağlanabileceği iddia edilmektedir, (a.g.e.: 138) Volapük dili ile ilgili birçok demek kurulur. Bu demeklerin birçoğu Almanya’da bulunmaktadır. Yapay dillerle ilgili 1895 yılında “Zi vol lölik” dergisinde Volapük ve Esperanto dilleri karşılaştırılır. Esperanto dilinde çok fazla “Zischlaute” (titreşimsiz sürtüşmeli) ve diftongların olduğu, kelimelerin doğal dillerden alındığını ve sadece fonetik kurallarına uygun olarak yazıldığı iddia edilmiştir. 1893-1895 yıllarında Rosenberg Dünya dil projesi “Lingu Now” adlı bir proje başlatır. Bu projede gramerden ziyade sözcük bilgisi üzerine yoğunlaşılır. İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça ve Latince ile birlikte yedi dil temel olarak alınır. Aynı zamanda uluslararası olmayan Esperanto dilinden de kelimeler yer alır. Bu reform hareketi Volapük akademisine iletilir ve Schleyer’in koyduğu kurallar yavaş yavaş kaldırılır (bkz. Mannewitz 2005: 50-52). Esperanto: 1887 yılında Dr. Ludwig Lazarus Zamenhof tarafından geliştirilen bu dil aracılığı ile Lehçe, Rusça, Yidiş gibi farklı dilleri konuşan insanların anlaşmaları amaçlanmıştır. Değişmez 16 kurala dayalı, kelimelerin köklerini Avrupa dillerinden alan, kelime hâzinesi bakımın

dan Romen dilleri grubuna dâhil edilebilen, fonetik açıdan Slav dillerine yakın ve Hint-Avrupa Dil ailesinin karakteristik özelliklerini taşıyan bu dilde cümledeki öğelerin yerleri değiştirildiğinde cümlenin anlamı değişmemektedir. Bir yapay dil olarak Esperanto hiçbir dile bire bir bağlı değildir. Ancak öğrenilmesinin kolaylaştırılması amacıyla söz dağarcığına Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce gibi dillerden çok bilinen bazı sözcükler katılmıştır. Esperanto diline hâkim olan insanların İdo'yu, İdo dilini bilen insanların da Esperanto'yu zorlanmadan anladıkları tahmin edilmektedir. İdo dilinde 26 Latin alfabesi mevcut olup, Esperanto dilinde “q,w,x,y” Latin harfleri yoktur. Esperanto dilinde ise “ğ, h, c, s, û” gibi farklılık gösteren alfabe mevcuttur. Bu dilin grameri oldukça basitleştirilmiş olup, gramerinin bir saat gibi kısa bir sürede öğrenileceği iddia edilmektedir. Kelime türetimi için kurallar konmuş, öğrenilmesi gereken kelimeler oldukça kısaltılmıştır. Ön ve son ekler kullanılarak kelime türetimi yapılmış, sözlükte yer alan bir kelimeyi bulmak için kelimenin yapısını bilmek gerekmektedir (bkz. Zamenhof, L. Comite' 1875: 10-13).

b. İdiom Neutral (Tarafsız Dil): Uluslararası Evrensel Dil Akademisi (Akademi Intemasional de Lingu Universal) tarafından 1902 yılında oluşturulmuştur. 1895 yılından itibaren İdiom-Neutral üzerinde çalışan Rosenberger, bu dilde “i” harfini çoğul eki için kullanır. 1895-1897 yılları arasında İdiom Neutral dilinin temelini teşkil edecek 3000 kelimedenden oluşan bir sözlük ortaya koyar. İdiom Neutral “Linguist” dergisinde ilk basılan metin Rosenberger'in 9 Ekim 1896 yılında Rus doktoru Sklifosovskij'e yazdığı mektuptur (Mannewitz 2005: 53).

c. İdo: 1907 yılında “Union pour la Lingua Intemaciona ido” tarafından icat edilmiştir. Bu dil sesbilgisi bakımından Esperanto ile benzerlik gösterir.

d. Dünya dilleri (Sprachen der Welt) adı altında yapılan çalışmalardan önemli bir eser ise, dil ailelerinin lehçeleri ile birlikte tasnifi ve bu dillerle ilgili yapılan araştırmaların bibliyografyası bu kitapta yer almaktadır. İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rusça isimler (Names, Languages and Dialekts) ve diyalektleri ile birlikte bu kitabın sözlük bölümünü oluşturmaktadır (Klose 2001: 103556).

2. Eş Zamanlı Ortak Dil

Ortak dil, bir toplum içerisinde veya milletler arasında iletişim aracı olarak bilinen, benimsenen, üst dil olarak kullanılan resmi yazı ve edebiyat dilidir. Küreselleşen dünyada bugün için suni dil yerine geçebilecek genel-geçer İngilizce kullanılmaktadır. İngilizcenin günümüzde hâkim olması Anglo- Amerikan sömürü sistemi ile ilgili olup ekonomik ve askeri açıdan bu ülkelerin güçlü

olmalarıyla da alakalıdır. David Crystal bu gerçeği kısaca şöyle ifade etmiştir: “A language becomes powerful when a nation becomes powerful” (1997: 18). Ne var ki İngilizcenin hâkimiyeti farklı kültürel dokuların yozlaşmasına neden olması sebebiyle bilim camiasında ortak dil olarak İngilizce ihtiyatla değerlendirilmektedir; diğer taraftan yapay dillerin bugün için bir çözüm getirmediği de aşîkârdır. Ortak dilin hâkimiyetinin - F.de Saussure'ün görüşüne göre dili bir işaretler sistemi olarak ele alırsak - sadece trafik işaretlerinde, ölçü, tartı ve hız birimleri sisteminde, matematikte, kısmen de beden dilinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Günümüzde Galile'nin “Evrenin dili matematiktir” sözü geçerliliğini sürdürmektedir.

Ortak dili ulusal ve uluslararası diye iki kısımda değerlendirebiliriz. Ulusal sınırlar içerisinde aynı dil aracılığı ile düşüncenin paylaşımı, diğeri ise uluslararası camiada kodların farklı, düşüncenin ortak veya anlaşılabilir olmasıdır. Örneğin nezaket kurallarının çıkış noktaları bütün kültürlerde genel olarak aynı eksen etrafında bazı benzerlik ve ayrılıklarla toplanmaktadır.

Ulusal sınırlar içerisinde dil kodlarının aynı olması, iletişimin sağlanacağı/sağlandığı anlamına gelmez. Suni dile benzer özellikler gösterebilir. Sadece kodların aynı, düşüncelerin ise yapay/hoyrat olduğunu saptayabiliriz. Bir kaç örnek vererek konuyu somutlaştırabiliriz: Üniversite Hocalarından biri her gün öğrencilerinden serzenişte bulunarak: “Öğrenciler okuduklarını anlamıyorlar”. Hocamıza cevaben: “Öğrenciler anladıklarını okuyorlar”.

Bu örnekten anlaşılacağı üzere öğrencilerin okuduklarını tümüyle anlamamaları zaten imkânsızdır. Anladıklarını okumaları ise akli olarak kabul edilebilir bir durumdur.

Diğeri bir örnekte: Rektörlük seçimlerinde bir Rektör adayının öğretim üyelerine gönderdiği tebrik, dilin ortak, düşüncenin ise son derece yapay olduğunu göstermektedir: “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramınızı en içten duygularıyla kutlar, bayramın tüm ulusumuza hayırlı olmasını dilerim” (R.C. Rektör Adayı). Ortak dil, iletişimin sağlıklı gelişmesi için dil ile düşüncenin bir noktada birleşmesi sonucu meydana gelmektedir. Bizim toplumumuzda sıkça işittiğimiz “Ben X kişiyi vallahi hiç anlamıyorum” veya “Onu bir türlü

anlayamıyorum/anlamıyorum” sözü, bize dil ve düşünce bazında iletişimin sağlanmadığını göstermektedir. Hz. Mevlana'nın “Ortak dile sahip olduğumuz için değil, aynı duyguya sahip olduğumuz için anlaşıyoruz” veciz sözü, bize ortak dilin oluşumu, gelişimi ile ilgili bilgi vermektedir. Bu görüşün Descartes'in bakış açısı ile özdeşliğini saptayabiliriz. Descartes'e göre düşünce ve dil insanda, maddî ve biyolojik evrimin bir ürünü değildir; insanın bir akıllı ruh ile yaratılmış olmasının tezahürleridir. Ona göre insanların çoğu, şeylerden ziyade kelimelere dikkat eder, bunun neticesinde, anlamadıkları terimleri, onları bir zamanlar anlamış olduklarına ya da anlamların bilen insanlardan edinmiş olduklarına inanarak tasdik eder (krş. Altınörs 2010: 389-401).

Sonuç

Yapay diller kurala bağlı bir kaç dilden devşirme kelimelerle kurulu olduğu için sadece bir toplumun belirli kitlesi tarafından kabul görmüştür. Toplumun tümü tarafından genelgeçerli bir dil sayılmadığı için yapay dil ile iletişimin sadece belirli sınırlar ve belirli bir grup içerisinde sağlandığı saptanmıştır. İddia edildiği gibi tüm dünya için geçerliliği yoktur. Diğer taraftan suni bir dilin suni bir kültürü de olacaktır. Böyle bir kültürel dokunun toplumlar tarafından benimsenmesinin düşünülmesi doğru değildir. Bu nedendir ki sağlıklı bir iletişimin kurulması öncelikle anadilin derin yapı içerisinde öğrenilmesi ve anadile bağlı olarak da “Lingua cultura” olarak İngilizcenin veya başka bir dilin edinimi esas prensip olarak kabul edilebilir. İngilizcenin ise, dünyadaki hükümdarlığı, farklı toplumların milliyetçilik duygulan ve alt kültürleri yozlaştırması nedeni ile bilim camiasında “Lingua franca” olarak benimsendiğine tanık oluyoruz. Ülkemizde ve dünyanın değişik yerlerinde bilimsel yazıların İngilizce olarak talep edilmesi, İngilizcenin “Lingua cultura” olarak değişimine neden olabilir. Ne var ki İngilizcenin anadil olarak konuşulmadığı bir ülkede yine bir ortak dil olarak mütalaa edilemez.

Sosyolojik açıdan sağlıklı bir iletişimin sağlanması için birincil amaç olarak ortak dilin tesisinin benimsenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda ortak dilin bir toplum içerisinde kök salması için, gerçeklerin dil aracılığı ile konuşmacının lehine değişmemesi adına sunileştirilmemesi gerekir kanaatini taşımaktayım. Eğitim ve “Eğit” sözcüklerinin anlamsal boyutlarının bu noktada özdeşleştiğini görüyoruz.

Kaynakça

- Altınörs, Atakan (2010): Düşünce ve dil arasındaki ilişkiye Descartes'in yaklaşımı. *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28. 389-401
- Cyrstal, David (1997): *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klose, Albrecht (2001): *Sprachen der Welt. Ein weltweiter Index der Sprachfamilien, Einzelsprachen und Dialekte, mit Angabe der Synonyme und fremdsprachigen Äquivalente*. München: Saur.
- Koç, Mustafa (2006): *Bâleybelen Muhyi-i Gülşeni: ilk yapma dil*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mannewitz, Comelia (2005): „Volapük und die Folgen unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung in Rusland“. *Internationale Plansprachen-Entwicklung und Vergleich. Beiträge der 14. Jahrestagung der Gesellschaft für Interlinguistik e. V* 5-7 November 2004. Berlin. 44-56
- Schleyer, Johann M. (1982): *Volapük. Die Weltsprache. Entwurf einer Universalsprache für aile Gebildete der ganzen Erde*. Hildesheim/ Zürich/ New York: Georg Olms Verlag.
- Zamenhof, Lazarus Ludwig (1887): *Internationale Sprache*, Warschau. Gebethner et Wolf. Comite' (Hrsg.): *Einführung der Weltsprache*. Wien: Commissionsverlag der Ed. Hügelschen Buchhandlung.

Internet:

<http://www.isa-sari.com/baleybelen-dunyanin.ilk-yapay-dili/> [12.12.2012]